

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ДЖУРИНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 346.13+340.130.5

ДЖЕРЕЛА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Спеціальність: 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
Заслужений юрист України
Щербина Валентин Степанович,
завідувач кафедри господарського права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент,
Джабраїлов Руслан Аятшахович,
Інститут економіко-правових досліджень
НАН України, заступник завідувача
відділу проблем модернізації господарського
права та законодавства (м. Київ)

кандидат юридичних наук,
Орлова Оксана Степанівна,
Ужгородський національний університет,
доцент кафедри господарського права
юридичного факультету (м. Ужгород)

Захист відбудеться 5 жовтня 2016 року о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.06 при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 202.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розісланий «2» вересня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Діковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним із напрямів реалізації прагнення українського суспільства до побудови правової держави Україна є створення належної правової основи життєдіяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, колективних утворень та окремих індивідів у різних сферах суспільного буття, що зумовлює потребу у поліпшенні нормотворчої діяльності української держави в особі її компетентних органів.

Зокрема, складний стан української економіки потребує вжиття оптимальних заходів виходу з тривалої економічної стагнації, у тому числі – удосконалення правового регулювання суспільних відносин, що складаються у процесі організації та здійснення господарської діяльності, якому, на наш погляд, сприятиме поглиблене теоретичне дослідження джерел господарського права, які значною мірою зумовлюють рівень правового регулювання зазначених відносин і характеризують особливості правової системи України.

Становлення нової правової системи сучасної України, її інтеграція у європейську правову сім'ю поставили питання щодо нового розуміння джерел права і перегляду їх системи.

За роки незалежності України змінилося уявлення щодо нормативно-правового акта, як акта, що виходить виключно від держави в особі уповноважених органів. Сьогодні особливого значення в регулюванні господарських відносин, яке зростатиме по мірі посилення ролі місцевого самоврядування, набувають акти органів місцевого самоврядування, а щодо внутрішньогосподарських (у тому числі корпоративних) відносин – локальні (корпоративні) нормативно-правові акти.

Офіційно (на рівні Конституції України та законів України) визнані джерелами права міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та рішення Європейського суду з прав людини. Значно розширилася сфера застосування ділових звичаїв, як регуляторів господарських відносин, що знайшло відображення, зокрема, в господарському законодавстві.

Таким чином, зміни, що відбуваються в суспільно-політичному житті країни і в її правовій системі, змушують виходити за межі традиційного розуміння джерела права у його формально-юридичному значенні.

Слід, однак, зазначити, що в науці господарського права України, на відміну від інших галузевих юридичних наук – адміністративного, екологічного, земельного, конституційного, трудового, цивільного права тощо, відсутні спеціальні комплексні дослідження проблематики джерел господарського права, зокрема, що стосуються визначення поняття «джерела господарського права», видів зазначених джерел та їх застосування для регулювання відносин у сфері господарювання тощо, що негативно позначається на виборі правових засобів (інструментів) регулювання суспільних відносин, які складаються у процесі організації та здійснення господарської діяльності в Україні.

Викладеним обумовлюється **актуальність** дослідження проблеми джерел господарського права України загалом і їх окремих видів, зокрема.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка в рамках державних бюджетних науково-дослідних тем «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний і практичний аспекти» (номер теми 11 БФ042-01, номер державної реєстрації 0111U008337) та «Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС» (номер теми 16 БФ042-01).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є визначення поняття джерел господарського права України та уточнення їх переліку, загальна характеристика джерел господарського права та їх окремих видів і на цій основі – формування пропозицій до ГК України, спрямованих на ефективне застосування для регулювання господарських відносин в Україні усіх відомих джерел господарського права.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі основні *задачі дослідження*:

- сформулювати поняття і визначити особливості джерел господарського права як елементу правової системи України;
- визначити систему джерел сучасного господарського права України;
- розкрити особливості окремих видів джерел господарського права (як основних, так і додаткових) та ступінь їх застосування у регулюванні господарських відносин;
- розробити науково обґрунтовані висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення ГК України та інших нормативно-правових актів господарського законодавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються при формуванні, розвитку та застосуванні джерел господарського права.

Предметом дослідження є сукупність джерел господарського права України та практика їх застосування для регулювання відносин у сфері господарювання.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Наприклад, формально-логічний метод було використано для з'ясування фактичного стану використання джерел правового регулювання господарської діяльності в Україні. Метод аналізу застосовувався при вивченні окремих видів джерел господарського права, а метод синтезу – при формуванні їх системи. За допомогою історичного методу було прослідковано розвиток системи джерел господарського права в Україні, а за допомогою логічного – висунуто нові або розвинуто існуючі теоретичні положення щодо поняття та видів джерел господарського права. Порівняльно-правовий метод слугував основою наукового пізнання застосування окремих видів джерел права в правових системах інших держав. Метод моделювання використовувався при формулюванні пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена тим, що дисертація є першим в Україні спеціальним комплексним дослідженням джерел господарського права, в якому розглянуті проблеми формування та розвитку джерел господарського права, їх розуміння та застосування для регулювання відносин у сфері господарювання.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується в теоретичних положеннях та висновках, найбільш важливими з яких є такі:

вперше:

- сформульовано авторське визначення поняття джерела господарського права, як зовнішньої форми його існування, під яким слід розуміти офіційно-документальний спосіб вираження і закріплення правил поведінки учасників господарських відносин, що виходить від держави або визнається нею офіційно, за допомогою якого цим правилам надається юридично загальнообов'язкове, забезпечене державою значення;

- запропоновано поняття *правового режиму джерел господарського права*, як сукупності ознак (елементів), що характеризують певні правила поведінки саме як джерело (форму) права, зміст якого складають такі елементи: а) поняття і види джерел господарського права; б) форма, зміст та інші вимоги щодо певних джерел господарського права; в) порядок прийняття і набрання чинності нормативно-правовими актами господарського законодавства та іншими формалізованими джерелами господарського права; г) порядок оприлюднення (опублікування) джерел господарського права; г) сфера дії джерел господарського права (у просторі, у часі, за колом суб'єктів);

- обґрунтовано, що система джерел господарського права України, як і низки інших галузей національного права, крім актів законодавства (нормативно-правових актів), має охоплювати також: 1) міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 2) звичаї ділового обороту (торгові звичаї); 3) рішення Європейського суду з прав людини; 4) принципи та доктрину господарського права; 5) правові позиції Конституційного Суду України; 6) судову практику (постанови пленуму Верховного Суду та пленумів інших вищих спеціалізованих судів); 7) господарський договір;

- виходячи із *законодавчого визнання* міжнародних договорів, рішень Європейського суду з прав людини та звичаїв ділового обороту джерелами права в Україні, запропоновано при класифікації джерел господарського права відносити до *основних* джерел: 1) нормативно-правові акти господарського законодавства; 2) міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 3) рішення Європейського суду з прав людини; 4) звичаї ділового обороту, маючи при цьому на увазі, що йдеться про юридичні джерела (форми) права. У такому разі як *додаткові* (допоміжні) джерела господарського права пропонується розглядати: 1) принципи та доктрину господарського права; 2) правові позиції Конституційного Суду України; 3) судову практику (передусім, практику господарських судів); 4) господарський договір;

- виділено *дві основні форми* реального впливу господарсько-правової доктрини на правову систему України: 1) вплив на формування джерел господарського права і 2) вплив на правозастосування, а також *визначено способи* впливу у межах зазначених форм;

- обґрунтовано, що із вступом України до Європейського Союзу перелік формальних джерел права (у тому числі – господарського права) розшириться за рахунок джерел права ЄС, що має знайти закріплення в Конституції України;

удосконалено:

- визначення поняття нормативно-правових актів господарського законодавства, як джерел господарського права України, під якими слід розуміти прийняті уповноваженими суб'єктами права у межах їх компетенції письмові документи, *які містять норми, що регулюють господарські відносини*, тобто відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання;

- класифікацію підзаконних нормативно-правових актів господарського законодавства шляхом виділення в них (за критерієм компетенції правотворчого органу і сфери дії) як окремих підвидів: *загальних, відомчих, регіональних і локальних* нормативно-правових актів;

- визначення поняття локального нормативно-правового акта господарського законодавства, як документа встановленої форми, назва якого часто визначається законом, виданого компетентним органом господарської організації з дотриманням встановленої процедури, *норми якого покликані регулювати внутрішньогосподарські відносини*;

- класифікацію локальних нормативно-правових актів залежно від суб'єкта прийняття шляхом поділу їх на дві групи: 1) нормативно-правові акти, що приймаються (або можуть прийматися) *всіма суб'єктами господарювання* незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, на якій вони засновані; 2) нормативно-правові акти, що приймаються *окремими суб'єктами господарювання* в силу особливостей їх організаційно-правової форми та правового статусу;

- визначення поняття «корпоративний нормативно-правовий акт» шляхом зазначення на те, що це є документ встановленої форми, *виданий компетентним органом суб'єкта господарювання корпоративного типу* згідно з встановленою процедурою, спрямований на врегулювання внутрішньогосподарських відносин;

- визначення поняття міжнародного договору, як джерела господарського права, а саме: це договір (угода, конвенція, пакт, протокол тощо) між Українською державою та іншою державою, міжнародною організацією та іншими суб'єктами міжнародного права, *предметом якого є відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання України та іноземними*

суб'єктами господарювання (господарські відносини), і які регулюються міжнародним правом;

- класифікацію звичаїв ділового обороту залежно від виду господарських відносин, для регулювання яких вони застосовуються, на: 1) торгові та інші чесні звичаї; 2) міжнародні торгові звичаї; 3) звичаї торговельного мореплавства (у тому числі, звичаї міжнародного торговельного страхування, звичаї морських портів); 4) банківські звичаї;

дістали подальшого розвитку:

- положення про те, що міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України не можуть бути визнані частиною національного законодавства, а мають бути визнані складовою частиною її правової системи. Стати ж частиною національного законодавства міжнародні договори можуть після включення їх положень до нормативно-правових актів національного законодавства;

- положення щодо домінуючого становища нормативно-правових актів господарського законодавства в системі джерел господарського права, результатом чого є обмежене використання інших джерел господарського права;

- положення про те, що господарські відносини як за участю іноземних суб'єктів господарювання, так і між суб'єктами господарювання України хоч і незначною мірою, проте регулюються звичаями ділового обороту. Таке регулювання здійснюється, як правило, у випадках, передбачених законом, і, на відміну від ЦК України, не ставиться в залежність від договору чи актів господарського законодавства;

- положення про те, що в Україні господарсько-правова доктрина, як і правова доктрина загалом, не визнається державою офіційним (формальним) джерелом права, хоч в умовах поступового послаблення регулятивного впливу держави на економіку і посилення диспозитивних методів регулювання господарських відносин (методу автономних рішень та методу рекомендацій) роль господарсько-правової доктрини в нашій країні зростатиме, і вона зможе серйозно впливати як на економічну, так і на правову політику держави, визначаючи основні тенденції і напрямки їх формування та розвитку.

На підставі сформульованих в роботі теоретичних висновків і положень, а також виявлених у процесі дослідження недоліків ГК України в частині законодавчого визначення регуляторів суспільних відносин у сфері господарювання, дисертантом запропоновано і обґрунтовано низку пропозицій щодо внесення змін до Конституції України та ГК України, спрямованих на удосконалення правового режиму джерел господарського права.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в ній узагальнення і висновки істотно доповнюють і розширюють знання щодо проблем правової системи України, теорії джерел господарського права, а також можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях як системи джерел господарського права, так і

окремих її елементів. Низка теоретичних положень і висновків дисертації характеризуються елементами наукової новизни і є вкладом у розвиток науки господарського права України.

Результати дослідження можуть бути використані у процесі удосконалення господарського законодавства України, у навчальному процесі, при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів з господарсько-правових дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою роботою. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції одержані дисертантом у результаті вивчення та аналізу більше 370 наукових і нормативно-правових джерел, матеріалів судової практики. Теоретичні положення і висновки сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертації ідеї, положення чи пропозиції інших авторів мають відповідні посилання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації, висновки та пропозиції обговорювалися і були схвалені на засіданні кафедри господарського права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Окремі положення дисертації доповідалися на Науково-практичній конференції «10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації» (14 листопада 2014 р., м. Київ); на Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 50-ій річниці створення Донецького національного університету та 30-ій річниці створення кафедри господарського права Донецького національного університету «Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства» (14–15 травня 2015 р. м. Вінниця); на Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання державотворення в Україні» (22 травня 2015 р., м. Київ); на Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційні технології, економіка та право: стан та перспективи розвитку (ІТЕП-2015)» (24–25 вересня 2015 р., м. Чернівці); на Круглому столі «Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства» (4 грудня 2015 р., м. Київ); на міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання державотворення в Україні» (20 травня 2016 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення та результати дисертації знайшли відображення у 6 наукових статтях, з яких 5 – опубліковані у наукових фахових виданнях України і 1 – в іноземному науковому фаховому виданні, а також у 6 тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Структура дисертації обумовлена метою та предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, поділених на 10 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 238 сторінок, з них основного тексту 196 сторінок. Список використаних джерел включає 374 найменування і займає 42 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, зазначено на її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і задачі дослідження, його об'єкт і предмет, охарактеризовано методи наукового пізнання, використані в дослідженні, сформульовано наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію результатів дослідження та про публікації за темою дисертації.

Розділ I «Джерела господарського права як елемент правової системи України» складається з двох підрозділів, в яких досліджуються поняття джерел господарського права, їх види та система.

У підрозділі 1.1 «*Поняття джерел господарського права*» відмічається, що наукові дослідження проблематики джерел права, зокрема, проблем сутності і змісту окремих різновидів джерел права значно поживалися на початку нинішнього тисячоліття, причому це стосується як представників науки загальної теорії права, так і галузевих юридичних наук.

Дисертантом розглянуті погляди українських і зарубіжних вчених-юристів на поняття джерела права і відзначається дискусійний характер розуміння понять «джерело права» і «форма права», а також їх співвідношення.

Не вдаючись до аргументів, що їх наводять прихильники застосування того чи іншого терміну, намагаючись довести їх тотожність або відмінність, і з урахуванням цілей дослідження, дисертант виходить з того, що форма права є об'єктивованим вираженням його змісту – правової норми чи іншого правила поведінки, які у сукупності складають систему джерел права.

На підставі огляду і критичного аналізу висловлених в науковій літературі суджень щодо поняття джерела права дисертантом запропоновано під джерелом господарського права, як зовнішньої форми його існування, розуміти офіційно-документальний спосіб вираження і закріплення правил поведінки учасників господарських відносин, що виходить від держави або визнається нею офіційно, за допомогою якого цим правилам надається юридично загальнообов'язкове, забезпечене державою значення.

У підрозділі 1.2 «*Види та система джерел господарського права*» зазначається, що з аналізу положень ГК України, які визначають соціальні регулятори суспільних відносин у сфері господарювання, випливає, що перевага в ньому надається нормативно-правовому регулюванню за допомогою актів господарського законодавства.

Однією з головних причин зведення джерел господарського права лише до актів законодавства, на думку дисертанта, є положення ст. 7 ГК України, яка називається «*Нормативно-правове регулювання господарської діяльності*». Обмеження в ГК України кола джерел господарського права лише нормативно-правовими актами господарського законодавства та іншими нормативними актами, під якими розуміють, зокрема, установчі документи суб'єктів господарювання, державні стандарти, технічні умови, яке було характерним для радянської доби формування і застосування

господарського законодавства, в сучасних умовах розвитку правової системи України, поглиблення міжнародних економічних зв'язків, розширення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання видається необґрунтованим.

Насправді коло джерел господарського права України, як і низки інших галузей національного права, значно ширше і, крім актів законодавства (нормативно-правових актів), має, на думку дисертанта, охоплювати також: 1) міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 2) звичаї ділового обороту (торгові звичаї); 3) рішення Європейського суду з прав людини; 4) рішення Конституційного Суду України; 5) судову практику (постанови пленуму Верховного Суду та пленумів вищих спеціалізованих судів); 6) принципи та доктрину господарського права; 7) господарський договір.

Виходячи з цього, запропоновано закріпити положення щодо окремих із зазначених джерел господарського права у ГК України, для чого доповнити статтю 7 частинами 2 і 3 такого змісту:

«2. Якщо у чинному міжнародному договорі України, укладеному у встановленому законом порядку, містяться інші правила, ніж ті, що встановлені відповідним актом господарського законодавства, застосовуються правила відповідного міжнародного договору України.

3. Господарські відносини можуть регулюватися звичаєм ділового обороту».

Крім того, з урахуванням співвідношення ЦК України і ГК України як загального і спеціального законів, запропоновано врегулювати в ГК України питання щодо застосування аналогії (як закону, так і права) при регулюванні господарських відносин. При цьому дисертант виключає застосування щодо господарських відносин, як загальної, ст. 8 ЦК України, оскільки в ній йдеться про цивільні відносини та про акти цивільного законодавства, а, відтак, пропонується доповнити ГК України ст. 7-2 «Аналогія закону і аналогія права» такого змісту:

«1. Якщо господарські відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими актами господарського законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, інших актів господарського законодавства, що регулюють подібні за змістом господарські відносини (аналогія закону).

2. У разі неможливості використати аналогію закону для регулювання господарських відносин вони регулюються відповідно до загальних засад господарського права (аналогія права)».

Дослідивши висловлені в літературі погляди на питання щодо поділу джерел права на традиційні (типові) і нетрадиційні (нетипові), а також інші класифікації джерел права, зокрема, їх поділ на первинні (базові) і вторинні (похідні), основні і допоміжні (додаткові), дисертант доходить висновку про те, що виходячи із законодавчого визнання міжнародних договорів, рішень Європейського суду з прав людини та звичаїв ділового обороту джерелами права в Україні, видається за можливе при класифікації джерел

господарського права відносити до *основних* (традиційних) джерел: 1) нормативно-правові акти господарського законодавства; 2) міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 3) рішення Європейського суду з прав людини; 4) звичаї ділового обороту, маючи при цьому на увазі, що йдеться про юридичні джерела (форми) права.

У такому разі як *додаткові* (нетрадиційні) джерела господарського права пропонується розглядати: 1) принципи та доктрину господарського права; 2) правові позиції Конституційного Суду України; 3) судову практику; 4) господарський договір.

Таким чином, наведена вище сукупність джерел господарського права, будучи упорядкованою, і складає їх (джерел) систему, що побудована на принципах структурності, системності та ієрархічності.

Розділ II «Основні джерела господарського права» охоплює чотири підрозділи, в яких досліджуються такі види джерел господарського права, як: нормативно-правові акти господарського законодавства, міжнародні договори України, практика Європейського суду з прав людини та звичаї ділового обороту.

У підрозділі 2.1 *«Нормативно-правові акти господарського законодавства як джерела права»* висвітлено поняття та види нормативно-правових актів господарського законодавства, питома вага яких серед джерел господарського права є найвищою.

Проаналізувавши зміст нормативно-правових актів, в яких містяться норми господарського законодавства, дисертант доходить висновку про те, що є всі підстави для поділу їх на: *загальні* (наприклад, Конституція України, ЦК України) і *спеціалізовані – господарсько-правові* (наприклад, ГК України, закони України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про цінні папери і фондовий ринок» тощо), які ще можна *іменувати нормативно-правовими актами господарського законодавства*. Останні характеризуються як спеціалізовані саме тому, що їхні норми покликані регулювати переважно і головним чином господарські відносини.

Запропоновано *під нормативно-правовими актами господарського законодавства, як джерелами господарського права України, розуміти прийняті уповноваженими суб'єктами права у межах їх компетенції письмові документи, які містять норми, що регулюють господарські відносини, тобто відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання*.

Основу господарського законодавства України, як і інших галузей українського законодавства, становить Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Акцентуючи особливу увагу, зокрема, на положеннях статей 13, 15, 42 Конституції України, тощо, дисертант доходить висновку, що вміщені в них норми, що мають безпосереднє відношення до правового регулювання господарських відносин, дають всі підстави для *визнання Конституції України основним*

джерелом господарського права України, оскільки в наведених статтях Конституції України, по-суті, сформульовані конституційні принципи господарського права, які в концентрованому вигляді відтворені в ст. 5 і частково – у ст. 6 ГК України.

Закріплення і подальший розвиток конституційні норми щодо регулювання господарських відносин отримали як в ГК України, так і в інших законах. Дисертант визначає господарський закон як нормативно-правовий акт органу законодавчої влади в Україні, що регулює найбільш важливі суспільні відносини у сфері організації і безпосереднього здійснення господарської діяльності шляхом встановлення загальнообов'язкових правил (норм), приймається із додержанням законодавчої процедури і має вищу юридичну силу.

Характеризуючи процес кодифікації господарського законодавства України, дисертант погоджується з висловленими в літературі думками про те, що ГК України у тому вигляді, в якому його було прийнято одночасно з ЦК України, не виконав своєї місії кодифікованого акту господарського законодавства, що містив би основоположні норми, покликані регулювати суспільні відносини у сфері господарювання. Як вважає дисертант, це призвело до прийняття досить значної кількості законів, норми яких регулюють суспільні відносини у певних сферах і галузях господарювання.

Значну групу актів господарського законодавства складають підзаконні нормативно-правові акти, тобто нормативно-правові акти суб'єктів нормотворення, які приймаються (видаються) на основі та на виконання Конституції України, законів України та міжнародних договорів України.

Виходячи зі змісту законодавства і з урахуванням їх юридичної сили, до підзаконних нормативно-правових актів, які можуть містити норми господарського законодавства і, таким чином, бути формальними джерелами господарського права, дисертант відносить: укази і розпорядження Президента України; постанови Верховної Ради України з господарських питань; постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України; накази центральних органів виконавчої влади: а) міністерств; б) служб, агентств, інспекцій; в) органів зі спеціальним статусом (Антимонопольного комітету України, Фонду державного майна України тощо); нормативно-правові акти Національного банку України; акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування; акти місцевих державних адміністрацій; локальні нормативно-правові акти.

Зазначені нормативно-правові акти залежно від компетенції правотворчого органу і сфери їх дії в роботі поділяються на: *загальні* (акти Президента, Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України), *спеціальні або відомчі* (акти центральних органів виконавчої влади, акти Національного банку України), *регіональні* (акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування та акти місцевих державних адміністрацій) та *локальні* (акти суб'єктів господарювання).

Як показало дослідження спеціальних (відомчих) нормативно-правових актів, законодавством, що визначає правовий статус центральних органів виконавчої влади, включаючи центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, встановлено однаковий правовий режим зазначених нормативно-правових актів, що можуть видаватися, незалежно від їх назви (положення, інструкція, порядок, правила тощо), у формі *наказу* (акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади і їх посадових осіб, акти Фонду державного майна України), *рішень* і *розпоряджень* (НКЦПФР, Нацкомфінпослуг, НКРЕКП і Антимонопольного комітету України), *постанов* (НКРЕКП, в тому числі, може видавати і постанови) та *постанов* Правління Національного банку України.

Разом з тим, дисертант вважає, що не можна визнавати розпорядженнями акти Антимонопольного комітету України, якими регулюються питання внутрішньої діяльності (організації) Антимонопольного комітету України, не пов'язані зі здійсненням ним визначених законом повноважень

Нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування, місцевих державних адміністрацій та їх посадових осіб, що регулюють господарські відносини на певній території, і приймаються зазначеними суб'єктами відповідно до повноважень, визначених Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації», по-суті, є *нормативно-правовими актами господарського законодавства територіальної дії*, або регіональними нормативно-правовими актами.

Серед джерел господарського права України помітне місце посідають *локальні нормативно-правові акти господарського законодавства*, значення яких полягає в тому, що вони конкретизують і деталізують положення вищих за юридичною силою нормативно-правових актів стосовно відносин, які виникають в конкретних суб'єктах господарювання-господарських організаціях.

Дисертант пропонує під локальним нормативно-правовим актом господарського законодавства розуміти документ встановленої форми, назва якого часто визначається законом, виданий компетентним органом господарської організації з дотриманням встановленої процедури, норми якого покликані регулювати внутрішньогосподарські відносини.

Дослідження локальних нормативно-правових актів, норми яких покликані регулювати внутрішньогосподарські відносини, дозволяє стверджувати, що локальні нормативно-правові акти і їх різновид – корпоративні нормативно-правові акти – є одним із видів джерел господарського права, що за своєю юридичною силою відносяться до підзаконних нормативно-правових актів господарського законодавства.

Виходячи з цього, в роботі пропонується **ст. 7 ГК України після слів «а також іншими...» доповнити словами «нормативно-правовими та...»** і далі по тексту. Завдяки цьому ст. 7 ГК України відбиватиме цілісну систему нормативно-правових актів господарського законодавства, за допомогою

яких здійснюється нормативно-правове регулювання господарської діяльності.

У підрозділі 2.2 «Міжнародний договір України як джерело господарського права» зазначається, що міжнародний договір як джерело господарського права можна визначити як договір (угоду, конвенцію, пакт, протокол тощо) між Українською державою та іншою державою, міжнародною організацією та іншими суб'єктами міжнародного права, предметом якого є відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання України та іноземними суб'єктами господарювання (господарські відносини), і які регулюються міжнародним правом.

Вважаючи досить обґрунтованими судження щодо невизнання міжнародних договорів України частиною її національного законодавства, дисертант зазначає, що вони, проте, не дають відповіді на запитання щодо місця міжнародних договорів в системі джерел українського права. У зв'язку з цим пропонується у процесі розробки нової Конституції України передбачити в ній положення, згідно з яким **міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є складовою частиною її правової системи.** Більше того, поруч з міжнародними договорами, складовою частиною правової системи України доцільно визнати також **загальновизнані принципи і норми міжнародного права**, про що також зазначити в Конституції України.

Наявність такої норми в Конституції України не лише закріпить на конституційному рівні правовий режим загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, а також міжнародних договорів України, який фактично склався в Україні, але і сприятиме інтеграції правової системи України в європейську правову сім'ю, становленню України як правової держави.

У підрозділі 2.3 «Практика Європейського суду з прав людини в системі джерел господарського права» зазначається, що за даними Єдиного державного реєстру судових рішень господарські суди України при розгляді господарських справ досить активно застосовують практику ЄСПЛ як джерело права. Так, за період з 1 січня 2010 р. по 1 березня 2016 р. посилення на практику ЄСПЛ зроблені більше, ніж у 870 постановках Вищого господарського суду України. Задля спрощення доступу і користування рішеннями щодо України, винесеними ЄСПЛ, пошуку необхідного рішення ЄСПЛ з метою використання його як джерела права, перелік рішень розміщено на офіційному сайті Міністерства юстиції України. Проте користування цим досить широким переліком дещо ускладнено із-за недосконалого, на думку дисертанта, апарату пошуку вміщених у ньому рішень. З метою спрощення доступу і користування зазначеним переліком запропоновано удосконалити пошуковий апарат, взявши при цьому за зразок Єдиний державний реєстр судових рішень.

У підрозділі 2.4 «Звичай ділового обороту як джерело господарського права» висловлено думку, що з активізацією зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання України звичай ділового обороту мають

не лише зайняти свою нішу в системі джерел господарського права, але і слугувати «комерціалізації» господарського законодавства як у сфері зовнішньоекономічної діяльності, так і на внутрішньому ринку.

Дисертантом розглянуті норми ГК України та інших актів господарського законодавства, що містять вказівку на можливість застосування звичаїв ділового обороту задля регулювання господарських відносин. перевізниками, так і самими портами.

Зазначається, що уніфікація зводів звичаїв морських портів є прикладом того, як зміст звичаєвих норм отримав пряме, текстуальне закріплення в локальному нормативно-правовому акті, що перетворило, таким чином, норми звичаєвого права в правові норми.

Дисертант доходить висновку про те, що незважаючи на відсутність в ГК України норми, яка б містила пряму вказівку на визнання звичаїв ділового обороту джерелами господарського права, зміст інших актів господарського законодавства, а також господарського процесуального законодавства свідчить про те, що фактично Українська держава визнає звичаї джерелами господарського права.

При цьому джерелами господарського права є звичаї ділового обороту, які, на думку дисертанта, можна класифікувати залежно від виду господарських відносин, для регулювання яких вони застосовуються, на: 1) торгові та інші чесні звичаї; 2) міжнародні торгові звичаї; 3) звичаї торговельного мореплавства (у тому числі, звичаї міжнародного торговельного страхування, звичаї морських портів); 4) банківські звичаї.

В роботі пропонується доктринальне визначення поняття «звичай ділового обороту», під яким слід розуміти *санкціоноване державою джерело господарського права, яке містить не передбачену господарським законодавством норму права, що склалася і широко застосовується у сфері господарювання.*

З урахуванням запропонованого доктринального визначення поняття звичаїв ділового обороту дисертант обґрунтовує пропозицію доповнити ст. 7 ГК України окремою частиною такого змісту: **«Господарські відносини можуть регулюватися звичаями ділового обороту – правилами поведінки, що склалися і широко застосовуються у сфері господарювання, які не передбачені законодавством, незалежно від їх фіксації у будь-якому документі».** Всі інші положення щодо застосування звичаїв ділового обороту у господарських відносинах встановлені ст. 7 ЦК України і не потребують дублювання в ГК України.

Розділ III «Проблеми застосування додаткових джерел господарського права» складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджуються дискусійні питання можливості і доцільності застосування як додаткових (допоміжних) джерел господарського права принципів і доктрини господарського права, правових позицій Конституційного Суду України, судової практики (передусім, практики господарських судів) та господарського договору.

У підрозділі 3.1 «Принципи та доктрина господарського права як його джерела» дисертант погоджується з думкою тих вчених, хто вважає, що принципи права мають самостійне регулятивне значення.

Вже сьогодні можна стверджувати, що значна кількість принципів покладена в основу регулювання взаємовідносин України і Європейського Союзу у різних сферах суспільного життя. Поставлені в один ряд з судовою практикою Суду Європейського Союзу, вторинним законодавством та іншими адміністративними актами Союзу, керівні принципи виступають у даному випадку джерелами права.

В деяких випадках принципи є документами міжнародних організацій, як це має місце з Принципами корпоративного управління Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) 2004 р., або ж набувають форми національного нормативно-правового акта, у випадку із затвердженими рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22 липня 2014 р. № 955 Принципами корпоративного управління.

В Україні господарсько-правова доктрина, як і правова доктрина загалом, не визнається державою офіційним (формальним) джерелом права.

Разом з тим, можна виділити **дві основні форми** реального впливу правової доктрини на правову систему України: 1) вплив на формування джерел права і 2) вплив на правозастосування.

Зокрема, вплив господарсько-правової доктрини *на формування джерел господарського права* може здійснюватися шляхом: участі представників юридичної науки у роботі різного роду комісій (наприклад, конституційної комісії) та робочих груп з розробки проектів нормативно-правових актів (як правило, кодексів та законів); участі представників юридичної науки у підготовці науково обґрунтованих експертних висновків щодо проектів нормативно-правових актів; підготовки юристами-науковцями доктринальних авторських проектів (концепцій, моделей) нормативно-правових актів.

На процес правозастосування господарсько-правова доктрина може, зокрема, впливати шляхом: участі членів науково-консультативних рад у підготовці науково-обґрунтованих висновків та пропозицій щодо проектів постанов пленуму Вищого господарського суду України та інших вищих спеціалізованих судів; підготовки відповідними фахівцями Науково-консультативної ради при Верховному Суді України наукових висновків щодо норми права, яка неоднаково застосована судом (судами) касаційної інстанції; участі у коментуванні чинного законодавства (зокрема, у вигляді науково-практичних коментарів окремих кодексів та законів); опублікування результатів наукових досліджень у сфері господарського права.

У підрозділі 3.2 «Правові позиції Конституційного Суду України як джерело господарського права» розглянуто наукові погляди стосовно правових позицій Конституційного Суду України, на підставі чого зроблено висновок про те, що правові позиції Конституційного Суду України є специфічним джерелом права. З урахуванням цього їх можна кваліфікувати

як нетипове (нетрадиційне) джерело господарського права України, що носить додатковий, допоміжний характер.

Зокрема, Конституційним Судом України прийнято декілька рішень щодо тлумачення норм господарського законодавства, які і в теорії господарського права, і у правозастосуванні використовуються як джерела права.

У підрозділі 3.3 «Судова практика та її значення для правового регулювання господарських відносин» дисертант доходить висновку, що і рекомендаційні роз'яснення вищих судових інстанцій, і висновки Верховного Суду України є судовою практикою, покликаною забезпечити однакове застосування норм права при здійсненні судочинства. У зв'язку з цим вони не визнаються джерелами господарського права у формально-юридичному розумінні, проте відіграють роль додаткових, допоміжних джерел.

У підрозділі 3.4 «Господарський договір як джерело господарського права» зазначається, що значення *господарського договору*, як правового акта, полягає у створенні ним правил поведінки для його учасників, а у випадках, передбачених законом, – і для третіх осіб. Однак, питання, чи дає така ознака господарського договору, як його регулятивний характер, підстави вважати договір джерелом права, відноситься до дискусійних.

В загальноприйнятому розумінні джерел (форм) права індивідуальний господарський договір не є джерелом господарського права, оскільки не містить правових норм у їх традиційному розумінні. Проте оскільки за його допомогою здійснюється індивідуальне правове регулювання, господарський договір може бути визнаний нетрадиційним (додатковим) джерелом господарського права.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні переліку джерел господарського права України та формулюванні пропозицій до законодавства, спрямованих на удосконалення їх правового режиму.

На підставі проведеного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Система джерел сучасного господарського права істотно змінилася у порівнянні з радянським часом, коли єдиним джерелом господарського права визнавався нормативний акт (переважно у формі постанов Раді Міністрів СРСР та Раді Міністрів Української РСР, а також спільних постанов ЦК КПРС і Раді Міністрів Української РСР та ЦК Компартії України і Раді Міністрів УРСР). Значну кількість актів господарського законодавства склали так звані відомчі нормативні акти (Держплану СРСР, Держпостачу СРСР, Держарбітражу СРСР тощо). Дуже рідко джерелами права визнавалися правові звичаї (звичаї морського порту)

2. За роки незалежності України змінилося уявлення щодо нормативно-правового акта, як акта, що виходить виключно від держави в особі уповноважених органів. Сьогодні особливого значення в регулюванні господарських відносин, яке зростатиме по мірі посилення ролі місцевого

самоврядування, набувають акти органів місцевого самоврядування, а щодо внутрішньогосподарських (у тому числі корпоративних) відносин – локальні (корпоративні) нормативно-правові акти.

3. Офіційно (на рівні Конституції України та законів України) визнані джерелами права міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та рішення Європейського суду з прав людини.

4. Значно розширилася сфера застосування ділових звичаїв, як регуляторів господарських відносин, що знайшло відображення, зокрема, в господарському законодавстві.

5. Домінуюче становище в системі джерел господарського права України з урахуванням правових традицій, що сталися в нашій країні протягом останнього століття, зберігають нормативно-правові акти господарського законодавства, що, в принципі, є характерним для континентального права (європейської правової сім'ї). Водночас лідируючі позиції, що їх посідають нормативно-правові акти господарського законодавства в системі джерел господарського права, істотно впливали і продовжують впливати на обмежене використання інших джерел господарського права для регулювання відносин у сфері господарювання.

6. Надмірне врегулювання законодавцем суспільних відносин у сфері господарювання нормативно-правовими актами у формі законів, яке можна розцінювати як рудимент адміністративно-командної системи управління радянським народним господарством, призвело до виникнення їх величезної кількості, що значною мірою ускладнює застосування їхніх положень на практиці.

7. Із зростанням кількості суб'єктів господарювання корпоративного типу таких, як господарські (особливо – акціонерні) товариства, у регулюванні внутрішньокорпоративних відносин істотно підвищилася роль так званих внутрішньокорпоративних нормативно-правових актів, що приймаються самим товариством і регулюють відносини, що складаються в ньому.

8. Нормативно-правові акти господарського законодавства разом із міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, рішеннями Європейського суду з прав людини та звичаями ділового обороту є *основними* джерелами господарського права України.

9. *Додатковими* (вторинними, допоміжними, нетрадиційними, похідними тощо) джерелами господарського права є його принципи і господарсько-правова доктрина, правові позиції Конституційного Суду України, судова практика та господарський договір.

10. Основним критерієм запропонованого поділу джерел господарського права на види може *бути правовий режим зазначених джерел*, який в роботі визначено як сукупність ознак (елементів), що характеризують певні правила поведінки саме як джерело (форму) права. Зміст правового режиму джерел господарського права складають такі

елементи: а) поняття і види джерел господарського права; б) форма, зміст та інші вимоги щодо певних джерел господарського права; в) порядок прийняття і набрання чинності нормативно-правовими актами господарського законодавства та іншими формалізованими джерелами господарського права; г) порядок оприлюднення (опублікування) джерел господарського права; г) сфера дії джерел господарського права (у просторі, у часі, за колом суб'єктів).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Джуринський О. В. Нормативно-правові акти господарського законодавства в системі джерел господарського права / О. В. Джуринський // Адміністративне право і процес. – 2014. - № 3 (9). – С. 96-104.
2. Джуринський О. Локальні нормативно-правові акти господарського законодавства: поняття та види / О. Джуринський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – Вип. 1 (100). – С. 69-73.
3. Джуринський О. В. Звичаї ділового обороту як джерело господарського права України / О. В. Джуринський // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 1. – С. 14-17.
4. Джуринський О. Поняття та види джерел господарського права України / О. Джуринський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2015. – Вип. 2 (101). – С. 93-95.
5. Джуринський О. В. Нетрадиційні джерела господарського права України / О. В. Джуринський // Право і громадянське суспільство. – 2015. - № 2. – С. 40-56.
6. Джуринский А. Судебные акты в системе источников хозяйственного права Украины / А. Джуринский // LEGEA ŞI VIAȚA (Закон и жизнь). – 2016. - № 4\3. – С. 15-18.
7. Джуринський О. В. Джерела господарського права України: поняття та види // 10 років застосування Господарського кодексу України: сучасний стан та перспективи вдосконалення кодифікації: зб. доповідей наук.-практ. конф. (14 листопада 2014 р., м. Київ) / голова ред. кол. О. П. Подцерковний. – Одеса: Юридична література, 2014, С. 377-379.
8. Джуринський О. В. Локальні нормативно-правові акти господарського законодавства // Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-ій річниці створення Донецького національного університету та 30-ій річниці створення кафедри господарського права Донецького національного університету (14–15 травня 2015 р.) / Донецький національний університет; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Бобкової А. Г. – Вінниця: ДонНУ, 2015, С. 145-147.
9. Джуринський О. Судові акти в системі джерел господарського права України // Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2015 року) / Редкол.:

д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), к.ю.н. І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. – К.: Прінт-Сервіс, 2015, С. 266-268.

10. Джуринський О. В. Міжнародні договори України як джерела господарського права // Інформаційні технології, економіка та право: стан та перспективи розвитку (ІТЕП-2015): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 24-25 вересня 2015 р. Міністерство освіти і науки України, ПВНЗ «Буковинський університет». – Чернівці: Книги-XXI, 2015, С. 10-11.

11. Джуринський О. В. До питання щодо класифікації джерел права в юридичній науці України // Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства. Матеріали круглого столу (м. Київ, 4 грудня 2015 р.). – К.: Вид-во Ліра-К, 2015, С. 88-91.

12. Джуринський О. В. Господарсько-правова доктрина як джерело господарського права України / О. В. Джуринський // Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 року). Том 3. / Редкол.: д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), к.ю.н. І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. – В 3-х томах. - Том 3. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016, С. 308-309.

АНОТАЦІЯ

Джуринський О. В. Джерела господарського права України. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016.

В дисертаційній роботі досліджуються проблеми формування та розвитку джерел сучасного господарського права України, їх розуміння та застосування для регулювання відносин у сфері господарювання. Зазначається, що становлення правової системи сучасної України, її інтеграція у європейську правову сім'ю поставили питання щодо нового розуміння джерел права і перегляду їх системи.

Сформульовано визначення поняття та з'ясовано особливості джерел господарського права України, як елементу правової системи, а також уточнено їх перелік. Охарактеризовано окремі види джерел господарського права (як основних, так і додаткових) та розкрито ступінь їх застосування у регулюванні господарських відносин.

Розроблено науково обґрунтовані висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення Конституції України, Господарського кодексу України та інших нормативно-правових актів господарського законодавства.

Ключові слова: джерела господарського права, основні і додаткові джерела, нормативно-правові акти, міжнародний договір, практика Європейського суду, звичаї ділового обороту, принципи та доктрина

господарського права, правові позиції Конституційного Суду, судова практика, господарський договір.

АННОТАЦІЯ

Джуринский А. В. Источники хозяйственного права Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право, хозяйственно-процессуальное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2016.

В диссертационной работе исследуются проблемы формирования и развития источников современного хозяйственного права Украины, их понимание и применение для регулирования общественных отношений в сфере хозяйствования (хозяйственных отношений).

Отмечается, что становление правовой системы современной Украины, ее интеграция в европейскую правовую семью поставили вопрос о новом понимании источников права и пересмотре их системы.

Сформулировано определение понятия и выявлены особенности источников хозяйственного права Украины, как элемента правовой системы.

Обосновывается, что система источников хозяйственного права Украины, кроме нормативно-правовых актов, должна также включать международные договоры Украины, обычаи делового оборота, решения Европейского суда по правам человека, принципы и доктрину хозяйственного права, правовые позиции Конституционного Суда Украины, судебную практику (постановления пленума Верховного Суда Украины и пленумов высших специализированных судов, хозяйственный договор).

Предложено понятие правового режима источников хозяйственного права как совокупности признаков (элементов), характеризующих определенные правила поведения именно как источник (форму) права.

Дана характеристика отдельным видам источников хозяйственного права (как основным, так и дополнительным), показана степень их применения в регулировании хозяйственных отношений.

Разработаны научно обоснованные выводы, предложения и рекомендации, направлены на усовершенствование Конституции Украины, Хозяйственного кодекса Украины и иных нормативно-правовых актов хозяйственного законодательства.

Ключевые слова: источники хозяйственного права, основные и дополнительные источники, нормативно-правовые акты, международный договор, практика Европейского суда, обычаи делового оборота, принципы и доктрина хозяйственного права, правовые позиции Конституционного Суда, судебная практика, хозяйственный договор.

ANNOTATION

Dzhurinsky O. V. The Sources of economic law of Ukraine. – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of candidate of legal Sciences, specialty 12.00.04 – economic law, economic procedural law. – Kyiv national University of Taras Shevchenko, the Ministry of education and science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

In this dissertation investigates the problem of formation and development of modern economic law sources of Ukraine, their understanding and application for regulation of relations in the sphere of management. It is noted that the formation of a legal system of modern Ukraine, its integration into the European legal family raised the question about a new understanding of the sources of law and their view of the system.

Defines the concept and features of commercial law sources of Ukraine, as part of the legal system, and refined their list. Characterized by certain types of sources of commercial law (both core and additional) and disclosed the extent of their application in the regulation of economic relations.

Developed evidence-based conclusions, proposals and recommendations aimed at improving the Constitution of Ukraine, Economic code of Ukraine and other normative-legal acts of economic legislation.

Key words: sources of economic law; main and supplementary sources; legal regulations; international Treaty; the European court practice; business practices; the principles and doctrine of economic law; the legal position of the constitutional court; litigation; business contract.